

AKADEMİK

Sayfalar

Cilt: 7 Sayı: 35 • 21 KASIM 2007 ÇARŞAMBA

Hazırlayanlar: M. Ali UZ - Ali IŞIK • maliuz@merhabagazetesi.com.tr • alişik@merhabagazetesi.com.tr

Merhaba
Gazetesi'nin
okurlarına
armağanıdır.
Çarşamba
günleri
yayımlanır.

Osmanlı'da Eğitim ve İlmî Payelerle İlgili Bazı Tabirler

Osmanlı, dünyada kurulan devletlerin en büyüğü. Büyük siyasî tecrübe ve kadim bir geleneğe sahip, müstesna devletlerden birisi. Onun devlet tecrübesini altı asırla sınırlı tutmak yanlış olur. Daha eskilerden başlatmak lâzım.

Kurduğu bütün müesseseleri sistemleştirmiş ve bir kurallar manzumesine bağlamıştır. Osmanlı'da tahsil, idarî ve ilmî payeler de böyledir.

Osmanlı'da tahsil, mahalle ve sibyan mekteplerinde başlar, medreselerde devam ederdi. Bir de arada dâru'l-huffazlar var. Buralarda hafız yetiştirilirdi. Bunun üstünde de dâru'l-kurrâlar bulunur. Bu müesseseler de hafızların kıraat ilmi tahsil ettikleri yerlerdir. Buradan mezun olanlara da kurrâ denir. Bu tahsil, icazet vermeye yetkili özel hocalardan da alınabilirdi. Elimizde, medrese icazetleri gibi bu tür icazetnameler de mevcuttur.

Selçuklu ve Osmanlı'da medrese tahsili en üst tahsildi. Medreseler de hadis ve fıkıh ağırlıklı olmak üzere iki kısma ayrılırdı. Medreselerin vakfiyelerinde bu husus mutlaka açıkça belirtilirdi. Konya'daki medreseler de böyle idi. Hadis ağırlıklı medreselere de dâru'l-hadis adı verilirdi.

Osmanlı'da medreseler Orhan Gazi döneminde açılmaya başlanmış ve Fatih döneminde büyük gelişme göstermiştir.

Fatih adını taşıyan camii yaptırdıktan sonra burada sekiz medrese yaptırmış ve bunlara Semaniyye-i Sahn Medreseleri adı verilmiştir. Bu sekiz medreseye bitişik Tetimme adı verilen binalar yapılmıştır.

Sonraları medresede okuyanlar arasında mütehasıs yetiştirmek üzere, Medresetü'l Mütehasısın kurulmuştur. Bu da üç şubeden oluşur. Bunlar: 1. Tefsir ve Hadis Şubesi, 2. Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh Şubesi. 3. Kelâm, Tasavvuf ve Felsefe Şubesi'dir. Osmanlı'da vaiz yetiştirilmek üzere medreseler de kurulmuştur. Bunlara da Medresetü'l Vâizin denilirdi. Sonradan Medresetü'l Vâizin ile Medresetü'l Eimme vel-Hutba birleştirilerek Medresetü'l İrşat kurulmuştur.

Osmanlı'nın son dönemlerine doğru büyük tarihçi İlber Ortaylı'nın Osmanlı'da, medreselerin kendi kendilerini modernleştirmesine örnek olarak gösterdiği 1853-1854 yıllarında kadı yetiştirilmek üzere açılan Medresetü'l Kuzâd var. Bu medrese sonradan Muallimhane-i Nüvvâb adını almıştır. Burada bugün hukuk fakültelerimizde okutulan derslerin hemen hemen hepsi okutulmuştur.

Genelde medreseler de programlarına göre üç kısma ayrılırdı. İlk medrese tahsiline "Hariç", ortasına "Dahil" denir, en yükseği, eski tabirle âlisi de "Sahn" medreselerinden alınırdı. Bu medreselere, tahsil bu bölümle tamamlandığından bunlara "Tetimme medreseleri" de denilirdi.

M. Ali UZ

Sahn-ı Semân ve Musile-i Sahn tabirleri bu tahsille ilgili ilmî rütbelerdir. Musile-i Sahn aynı zamanda İstanbul ruus derecelerinden bir rütbenin adıdır. Sahn-ı Semân'dan sonra gelir. Musile-i Süleymaniye İstanbul ruus derecelerinden bir rütbenin adıdır. "Hamise-i Süleymaniye'den sonra gelir. Musile-i Süleymaniye ile onun üstünde bulunanlara da "Kibar-ı Müderrisin" denir. Bunların sayıları oldukça azdır. Her bir derecenin listesi tutulur.

En üst rütbelerden birisi de İstanbul Payesi'dir. Askerlerden feriklere, mülkiye (idare) ulâ evveli ile Rumeli Beylerbeyliği'ne eşittir. Harameyn'den İstanbul payesine, İstanbul Payesi'nden de Anadolu Kazaskerliği'ne terfi edilir. Her rütbenin bir lakabı vardır. Kendilerine bunlarla hitap olunur. Bu lâkapların ve hitap şekillerinin bilinmesi Osmanlıca metinlerin okunmasında kolaylık sağlar. İleri derecede Osmanlıca bilenlerin bu lâkapları yani hitap şekillerini bilmesi gerekir. Mehmet Eminoğlu Hoca, Osmanlıca öğretimi ile ilgili eserinden bu lâkapların bir listesini verir. Müesseseler arasındaki yazışmalar ciddi kuralara bağlanmıştır.

Bir de Osmanlı döneminde çok kullanılan "Müderris" tabiri vardır. Camide ve medresede ders okutan hocalara müderris, mektep hocalarına da muallim denilir. Müderrisin çoğulu müderrisindir.

Müderris bugün kullanılan profesör tabirinin karşılığıdır. Müderris olmak için, medreselerde okunan dersleri tahsil edip, icazet yani diploma almak ve yapılan imtihanında başarılı olmak gerekirdi. Tanzimat'tan sonra açılan Dârülfünûn hocalarına da profesör karşılığında müderris denilmiştir.

Genel anlamda okuduğu dersi veya sanatı bitirenlere hoca ve üstatları tarafından verilen ehliyet vesikalarına da icazetname denilmiştir.

Osmanlı döneminde medrese tahsilini bitirenlere verilen mezuniyet belgesine icazetname, herhangi bir mektebi bitirenlere verilen belgeye de şahadetname denilmiştir. Bugün bunlara diploma denilmektedir.

İcazetname, Arapça mezuniyet ve ruhsat manalarına gelen icazet ile Farsça mektup ve kitap demek olan name'nin birleştirilmesinden meydana gelmiştir.

Âdet olduğu üzere bütün icazetnameler besmele, hamdele ve salvele ile başlar, İslâm'ın zuhurundan icazetname alanın zamanına kadar o dersi kimler okutmuşsa onların isimleri zikredilirdi. Bu bakımdan icazetnameler birer silsilename durumundadır. İcazetnameler genellikle hattatlar tarafından yazılır, İcazetname verilecek öğrencinin adının yazılacağı yer boş bırakılır, burası sonradan doldurulurdu.

Bir talebe birden ziyade hocadan okuyarak birkaç icazetname alabilirdi. İcazetname veren hocaya da mûciz denilirdi.

Hattatlar da aynı şekilde icazetname alır ve bu surette yazılarının sonuna ketebe yazma hakkına sahip olurlardı. Geleneğe göre, İcazeti bulunmayan hattat ne kadar usta olursa olsun, yazısının altına ketebe şerhi koyamaz ve adını yazamazdı.

İcazetnamelerin iki sayfadan 30-40 sayfaya kadar olanları mevcuttur. Arşivimizde bunun pek çok örneği var.

Bugün üzerinde durduğumuz bu konu, oldukça uzun bir konu. Biz konu ile ilgili özet bir bilgi vermek istedik.

Hilmi Yavuz'un tabiriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e cehalet kaldı, diyen müstemleke aydını cahiller bunları bilmez. Daha doğrusu bilmek istemez.

Ne diyelim onlar da bir gün okuya okuya cehaletten kurtulacaklardır.

Kaynaklar:

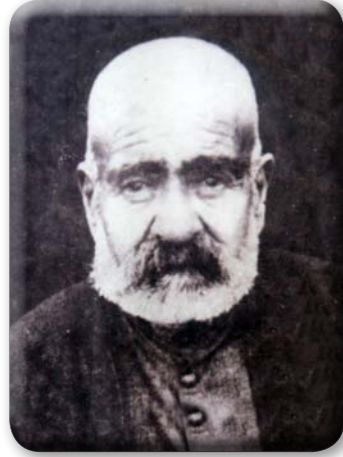
1. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*.
2. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İst. 1946.
3. İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, İst. 2004

Adı üstünde: Kebapçılar içi

Konya Çarşısı'nda eskiden çikrikçi, kunduracı, marangoz, keçeci ve derici, manifaturacı, tenekeci, demirci, hırdavatçı, attar, bakkaliye, kasap, saraç, arabacı, düvenci, buğdaycı ve değirmenci gibi meslek grupları belli yerlerde toplu halde faaliyet gösterirlerdi. Günümüzde de bu gelenek büyük ölçüde devam ediyor. 60 yıl önce ayakkabıcı, berber, eczacı, bakkal dükkanları ve doktorların çoğunlukta olduğu Teyfikiye Caddesi'nin Hükümet Konağı ile Kapı Camii arasında ise şimdi sarraflar sıralanıyor. Hatta, sarraf dükkanları hırdavatçılara kadar dayandı. Mecidiye Hanı'nın civarı da sarraf ve döviz bürolarıyla dolu. Esnafın faaliyette oldukları yerler meslek adıyla, meselâ "Marangozlar içi" diye anılırdı. Merkez Çarşısı'nın yanından ayakkabıcılara giren sokağın ismi "**Çikrikçılar içi**" idi, ancak bugün burada sâdece bir çikrikçi kaldı.

Fazla çeşit bulundurduğu için bakkaldan farklı olan bakkaliyeler İstanbul Caddesi'nde, saraçlar Larende Caddesi'nin Kadınlar Pazarı ile At Pazarı arasında, keçeci ve dericiler; istimlâk edilerek yol açılan Kadınlar Pazarı'nın solundaki Cıvıl Camiye kadar olan sokakta, kasaplar Aziziye Camii civarı ile Mevlânâ Çarşısı'nın yerindeki üzeri Asker Hastanesi ve sonra elektrik şirketi olan binanın altında ve Kadınlar Pazarı'nın içinde, buğdaycı, değirmenci, kırmacı ve uncular; Kızılay Hastanesi yapılan eski Borsa binasının karşısında şimdi otopark hâline getirilen alanda olan Buğday Pazarı ve civarında sanatlarını icra ederlerdi. Kadınlar Pazarı'nın batıya bakan dışında düven, kağnı ve araba yapanlar, ekmek ve pideci fırınları ile kadayifçiler yer alırdı. Kadınlar Pazarı'nın Kuzey Batı köşesinde Gövez Mehmet Ağa'nın, batı karşı köşesinde Civeleğin Salih Ağanın fırınları vardı. Fırının arkasındaki sokağın başında Recep Bakkalbaşı ile Rasih Dinekli, susam yağı çıkarırlardı. Büyük Otelin (Eski adıyla Mezarlık Hanı) kapısına kadar daha sonra

*Kebapçı Dede H. Hüseyin
(1861-1931)*

*Kebapçı Hacı Şükrü
(1885-1949)*

*Cin Ali Baldan
(1904-1948)*

*Halepli Hasan Gülseren
(1907-1964)*

yeni attar dükkanları yapıldı.

Kadınlar Pazarı 3 defa yıkılıp yeniden yapıldı. 40'lı yıllarda bizim çocukluğumuzda Kadınlar Pazarı yine şimdiki gibi etrafında toprak damlı küçük bakkal ve sebze dükkanları olan, ortasında kadınların sebze, yağ, yoğurt, pekmez sattığı faal bir ticaret merkeziydi. 1950'den sonra Belediye Başkanı Rüştü Özal zamanında yıkılarak, yerine betonarme bina ve dükkanlar sıralandı. Pazarın kuzeye bakan girişinin solunda Afyonlu kasabın dükkanı ve girişte sağlı sollu 8-10 tane kasap vardı. Pazarın dışındaki Koca Yusuf Ağanın pideci dükkanı meşhurdu ve öğle üzeri çırak ve kalfalar etliekmek yaptırmak için sıraya girerdi. Kadınlar Pazarı ile Aziziye Camii arasında Mustafa Yaşlı'nın lokantası, bitişiğinde Bekmezci'nin Ahmet Ağa ile ortağı Savcı'nın Mehmet Ağanın pideci fırını, onun yanında Dedelerin Mustafa Ağanın ahçı dükkanı, köşesinde de “**Çakıroğlu Lokantası**” vardı.

Söz ahçı, lokantacı ve etliekmekçi fırınından açılmışken, Bulgur Tekkesi'ne girilen sokağın sol köşesindeki Akşehirli Yusuf Ağanın (Yazar Dr. Hasan Özönder'in babası) helvacı dükkanının bitişiğinde bulunan kebabçı Gazyağcı Mehmet Ağa ve diğer kebabçılardan bahsetmek yerinde olur. Meslek gruplarının toplu faaliyet gösterdiği yerlerden birisi de “**Ke-bapçılar içi**” idi. Saray Çarşısı'nın karşısından Garenti Bankası'nın yanından girerek, sağa sapan sokak ve civarı eskiden kebabçı, ahçı, lokantacı, tiritçi dükkanlarıyla doluydu. Şimdi sâdece sol köşedeki “Hoşgör Lokantası” kaldı. Lokanta “**Kara Mustafa**”

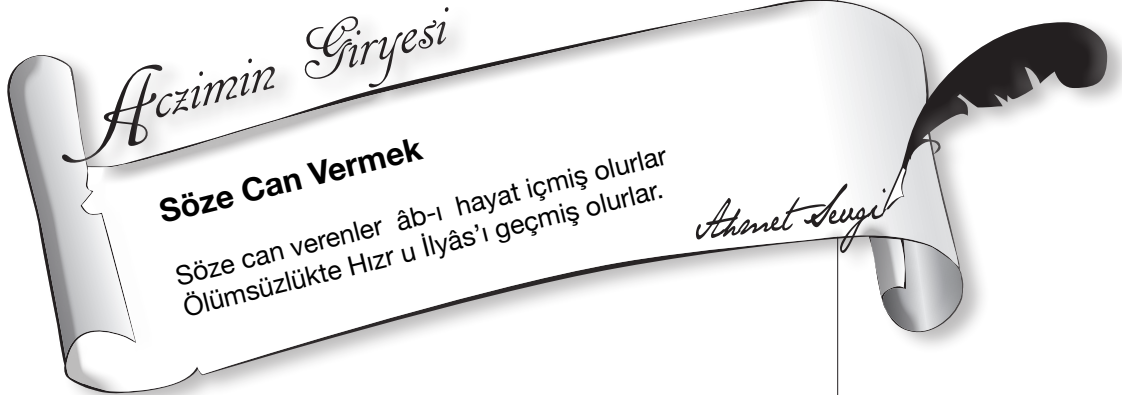
lâkabıyla anılan Mustafa Öztuzcu'nundu. At üzerinde dükkana gelip gittiğini hatırladığım Mustafa Ağa vefat edince lokantayı yanında çalışan Fındık Ali işletmeye başladı. Fındık Ali, Ankara'ya naklederek Hacı Bayram Camii'nin karşısına lokanta açarak, Etliekmeği Ankara'ya tanıttı. Ondan da lokantayı kasap İbrahim damar devraldı. Şimdi oğlu Esat ile yeğenleri İbrahim ve İlhan çalıştırıyorlar.

Karşı köşede Diş Tabibi Galip Taşkapu'nun altında tiriti meşhur olan H. Hüseyin Usta, onun karşısında da konfeksiyon mağazası olan yerde halkımızın “**Ahçı Arap**” namıyla tanıdığı, aslen Halepli olan Hasan Gülseren'in dükkanı vardı. Halep eskiden Osmanlı Devleti sınırları içinde olduğu için Hasan Gülseren'in babası Ahmet Ağa, askerlik için geldiği Konya'da yerleşmeye karar vermiş. Halep'e giderek eşi ve 4 yaşındaki oğlu Hasan ile geri dönüp, ahçılığa başlamış. Bu nedenle Etliekmeği meşhur olan Hasan Gülseren, babası ölünce dükkanı

çalıştırmaya devam etmiş. Aynı sokakta Tahir Coşansel, Osman Vefa ve Mustafa Kılıcı'nın lokantaları ile şimdi Garanti İşhanı bulunan, eskiden Mehmet Emin Belviranlı ve Mehmet Sağ'ın "**Zafer Mağazası**"nın yerinde Ali Aton'un "**Lezzet Lokantası**" yer alıyordu. Sağdan Bedesten'e dönünce yıllarca yerli yabancı herkesin mutlaka uğrayıp fırın kebabı yediği Hacı Şükrü Ağa'nın dükkanını bilmeyen yoktu. Şükrü Ağa vefat edince damadı Ali Şengönül asırlık dükkanı işletti, şimdi de Mareşal Mustafa Kemal İlköğretim Okulu'nun karşısına taşınan dükkanı torun Şükrü Şengönül çalıştırıyor. Hacı Şükrü, Topraklığa giderken sağa giren Hacı Ömerler Sokağında 2 katlı Osmanlı evinde oturur, bize yakın olduğu için onun da dükkanına atla gidip geldiğini görürdüm.

"**Kebabçı Dede**" olarak tanıdığımız, Topraklık'ta bugün artık asar-ı atika olan büyük bir evi bulunan tiritçi Hasan Hüseyin ustanın sonra dükkanı "**Cin Ali**" lakabıyla tanınan Ali Baldan usta devraldı. Topraklık'ta komşumuz olan Ali Usta vefat edince oğulları İbrahim ve İsmail Baldan baba mesleğini değişik yerlerde lokanta açarak devam ettirdiler. Geçtiğimiz yıl vefat eden İbrahim Ustanın eski Dellal Pazarı'nın içindeki dükkanının namı Konya dışına taşı. 52 yıl önce Aziziye Camii yanında şimdi park olan yerde "**Ehli Tabiat**" lokantasını açan, daha sonra Hasan Gülseren'in yanında yıllarca usta olarak çalışan İbrahim Baldan'ın oğlu Abdullah, köfteciliği aynı nefasette sürdürüyor.

Merhum Halepli Hasan Gülseren'in annesi Konya'da vefat edince, babası Ahmet Ağa, Nazlı isimli bir hanımla evlendi. Hasan Ustanın oğulları da genç yaşlarda vefat etmiş bulunuyor. 4. kuşaktan torunları ise aynı yerde ve sırasında giyim ve perde satışı yapıyorlar. Ali Aton, daha sonra Hükümet Meydanı'nın doğu köşesindeki Kolonyacı Hasan Ağanın bitişiğinde Merkez Lokantası'nı açarak, mesleğe devam etti ve dükkan bulunduğu ada yıkılarak kaldırılınca faaliyetine son verdi. Başka bir yazımızda da Konya'nın en eski fırın kebabçılarından Veysel Ustanın ve İstanbul'da fırın kebabı ve etli ekmeği meşhur eden oğlu Abdurrahim Özkebabçı'dan bahsedeceğiz.

Halit GÜLER

HER ŞEYE RAĞMEN İSTANBUL BAŞKA

Bir fırsatını bulup epey zamandır, arzu etmeme rağmen, bir türlü gidemediğim İstanbul'a nihayet gittim. Daha doğrusu; yeğenimin kızının düğünü olmasaydı belki yine gidemezdim. Halbuki ben, 1966 yılından 1982 yılına kadar İstanbul'da kalmış bin kimseyim. Biraz da İstanbul'a gitmememe sebep; benim kaldığım yıllardaki İstanbul'un tamamen değişmiş ve maalesef daha sıkıcı hâle gelmiş olmasıydı. Ara sıra gitmelerimde bu durumu fark etmiş ve İstanbul'da hayat zorlaşmış demiştim. Başkalarının dediği gibi İstanbul için, yaşanır ve görülmeye değer yer olmaktan çıkmış, ifadesini kullanamayacağım. İstanbul, şartlar ne duruma gelirse gelsin yine de yaşanır ve görülmeye değer yer olmaktan çıkmaz. Her türlü yozlaşmaya, zevksizliğe ve kalabalığa rağmen yine de insana, mutluluk veren bir köşesi mutlaka vardır

İstanbul'a ilk geldiğim sene (1966) Bakırköy'de, eski ahşap paşa konaklarından bir kat kiralarak oturmuştum. O yıllarda Bakırköy, İstanbul'un mesire yerlerinden biri sayılır ve Bakırköy'le İncirli arasında birkaç işçi evinden başka bina görülmezdi. Sirkeçiden Bakırköy'e banliyö treniyle gitmek bir zevkti. Bir yılı aşkın Bakırköy'de oturduktan sonra Fatih Vatan Caddesinde bir eve taşınmıştım. On beş yıl kadar orada oturdum. O koskoca Vatan Caddesinden o yıllarda ara sıra vasıta geçirdi. Trafik çok sâkin ve tenha idi. Benim gibi Vatan Caddesi üzerinde oturanlar: " Bu kadar geniş caddeye ne lüzum vardı, vasıta bile geçmiyor." diyerek caddeyi bu kadar geniş açanlara kızarlardı. İstanbul'a son gidişimde artık binilmeyecek hale geldiği için trenle Bakırköy'e gitmedim, trafik hiç yürümez halde olduğu için Vatan Caddesinden de geçmedim.

Bu sefer, İstanbul'un kırk sene önceki halini bilen bir kimse olarak bende şu kanaat hâsil oldu: İstanbul'u ıslâh ve imâr etmek, yerliler için rahat yaşanır, yabancılar için câzip hale getirmek, işsizliği önlemek, trafiği düzenlemek, tarihi eserleri koruma altına almak, İstanbul'un en büyük sorunu gecekonduları olaysız yıkmak, parkları ve gece hayatını güvenli hale getirmek mümkün değil.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da İstanbul'a ait övücü yazılar yazılabilir, şiirler, hikâyeler kaleme alınabilir ve şarkılar bestelenebilir, Rumeli Hisarı'ndaki açık hava konserlerine devam edilebilir. Deniz kenarına oturduğunuz zaman martılardan, Çamlıca Tepesine çıktığınız vakit Rumeli Hisarının ihtişamından ve Âşiyân'ın romantik görünümünden bahsedebilirsiniz. Sarıyer'de balık veya börek yiyip, Emirgân'da ulu çınarlar altında çay içebilirsiniz.

niz. Beykoz'a geçip Yüşa tepesinden büyük bir hayranlıkla Boğazın Kara Denizle birleşme noktasındaki parıltıyı seyredebilirsiniz. Seyrine ve zevkine doyum olmayan bu güzellikler, İstanbul'un trafiğini çözemez, karışıklığını önleyemez, sokakları güvenli kılamaz ve insanların huzurunu sağlayamaz.

Bu sefer, belki bir daha kolay kolay gelemem düşüncesiyle İstanbul'u, birtakım zorluklara katlanarak çokça gezdim. Yazımın ileriki paragraflarında elbette güzel şeylerden de bahsedeceğim.

İstanbul'un görebildiğim yerlerini birleştirip topluca baktığım zaman ben de şu düşünce ağırlık kazanıyor: Türkiye'yi islâh ve imâr etmek, İstanbul'u islâh ve imâr etmekten kolay. Yalnız İstanbul'u düzeltmeden ve zevkle yaşanır hale getirmeden, Türkiye'yi düzeltmek ve zevkle yaşanır hale getirmek mümkün olmaz. Çünkü; görebildiğim kadarıyla Anadolu'ya sirayet eden yozlaşmanın kaynağı İstanbul'dur. İstanbul'a böyle bir şeyi münâsîp görmek, beni üzdüğü gibi bu şehri az çok tanıyan ve seven kimseleri de üzer ama maalesef bu. İşin bu tarafını İstanbul'u idare edenler, şehircilikle uğraşanlar, ahlâkçılar ve sosyologlar düşünsünler. Onların işi bu. Yalnız ben diyorum ki; İstanbul'u açmak, Trakya'ya yaymak – nitekim yayılmaya başlanmış- ve daha şeffah hale getirmek gerekir. İstanbul'a öyle çevre yolları, alt üst geçitler, yan yolları yapılmış, tüneller açılmış ki, inanın İstanbul'un eski halini bilen bir kimse olarak şaşırımdım kaldım. Asıl şaşırtdığım şey; bu kadar istimlâke ve yola, korkunç masraf ve yatırıma rağmen hiçbir şeyin rahatlamamış ve hiçbir işin kolaylaşmamış olmasıdır. Köprüde gişelerin önünde bazen saatlerce bekliyorsunuz, çevre yollardan birine kavuştuğunuz zaman seviniyorsunuz ama ne yazık ki ara dar yollardan birinde gider gibi adım adım gidiyorsunuz. Hele bir de hava alanına

Şehzade Camii

yolunuz düşmüşse çekiciyi tepenizde ve polisi plâkanızı alırken görüyorsunuz. Yolcunuza el sallayacak veya uğurlamaya gelenlere vedâ edecek kadar bile vaktiniz yok. İşte bizim eski sâkin haliyle bildiğimiz İstanbul, böyle bir şehir olmuş. Yalnız TOKİ'nin inşa ettiği siteleri ve modern mahalleleri de görmek lâzım. Görmezlikten gelmek haksızlık olur. İstanbul'un soluk almasını, oturanların yüzlerinin gülmesini ve ilk görenlerin de takdirle hayrete düşmesini sağlayacak modern çağa yakışan semtler. Çok güzel. Binâlar ve yerleşim uyumlu. Her türlü sosyal tesis ve hizmet var. Çocuklar için oyun alanları, gençler için spor tesisleri ve yaşlılar için dinlenme parkları ve yürüyüş yolları. Ayrıca o bölgelerde ulaşım da çok rahat. Sanki İstanbul'da değilmişiz gibi. Bu şehir atılımını ve açılımını kendi hesabıma çok beğendim. İstanbul'a ve insanımıza böyle şeyler yakışır diye düşündüm. Müsait arazilere böyle uydu kentler kurup, islâhı ve imârı mümkün olmayan semtlerdeki insanları gönül rızasıyla oralara taşıyıp ve boşaltılan yerleri de yıkmak gerekir. TOKİ'NİN ve benzeri kuruluşların yaptıkları vaktiyle yapılmış olsaydı belki böyle bir İstanbul ortaya çıkmazdı.

Değerli kardeşim ve kadim dostum Emekli Beyoğlu Müftüsü Haki Demir'in Mimar Sinan'daki yazlığında misafir idik. Sağ olsun bize arabası ile

Şehzade Camii içi

Bahçe Şehir, Başak Şehir ve Beylik Düzü gibi yeni semtleri gezdirdi de bu gelişmelerden o sebeple bizim de haberimiz oldu.

Bilmiyorum son günlerde meşhur Sultanahmet Köftecisine hiç yolunuz düştü mü ? İstanbul'un hali aynen Sultanahmet Köftecisinin haline benziyor. Otuz sene önce aynı yerde Sultanahmet köftecisinin yalnızca uzunca bir salonu vardı. Her müşteri hiç beklemeden rahatça içeri girer ve köftesini yer giderdi. Şimdi ise ihtiyaca cevap versin diye salona yan ve üst ilâveler yapılmış, buna rağmen çalışanlar ve müşteri rahatlamamış. Üstelik bir de içeri girip köfte yiyebilmek için kapının önünde kuyrukta bekletmeye başlamışlar. İstanbul'un hali de aynen böyle değil mi? Çevre yolları artırılmış, ana yollar yan yollarla takviye edilmiş, alt üst geçitler yapılmış. Boğaza ikinci bir köprü daha yapılmış, deniz otobüsleri gibi vasıtalar devreye sokulmuş ama her ne hikmetse trafik yine de rahatlamamış. Hemen hemen her yerde vasıta kuyrukları uzamış ve beklemeler artmış. Demek ki çare bu yapılanlar değil. İstanbul'da belediye başkanlığı yapmış Tayyip Erdoğan, şu anda başbakanımız. Elbette bu tarihî şehirle ilgili bir şeyler düşünmektedir veya düşünecektir. Benimki biraz haddimi aşmak oluyor, lütfen bağışlayın. İstanbul'un mevcut durumuna bir şey ilâve etmeyip sıkışanın, bunalanın, bulunduğu mahalli, verilen hizmeti beğenmeyenin geldiği yere dönmesini sağlamak. Bunlar sadece İstanbul'a değil, Türkiye'ye de yük oluyor ve problem üretiyorlar.

Her şeye rağmen İstanbul'a gelip de Topkapı Sarayı'nı ziyaret etmemek ve seyir köşkünden boğazın engin sularına bakmamak olmaz. Biz de öyle yaptık ve Topkapı Sarayı'na gittik. Topkapı Sarayına, o tarafa doğru akan insan seliyle girdik. Her cinsten, her renkten, her ırktan, her milletten, her zevkten, her dinden, her költünden ve her dilden ziyaretçi kalabalığını görünce onur ve sevinç duydum. Yerli yabancı ziyaretçiler Topkapı Sarayı'nı zevkle, merakla, hayranlıkla geziyorlar ve teşhir edilen tarihî eserleri inceliyorlardı. Yarı kısmı hiçbir mevsim eksik olmayan iskelelerin gölgesinde kapalı olmasına rağmen sarayı yine de bir günde gezmek mümkün değil. Maalesef Sarayı, özellikle bahçesini eskisi kadar bakımlı bulmadım. Paris'in 25 km. dışındaki Versay'ın bahçesiyle mukayese ederek bu neticeye varmış değilim. Çimenler kurumuş, güller solmuş, ağaç yaprakları içine kapanmış. Teşhir edilen nadide eserlerin dışında kalan görüntü göz doldurmuyor ve insanın bakışlarını tatmin etmiyor. Bu çirkin manzara karşısında sarayı ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin bıraktıkları paraların nerelere harcandığını insan merak etmekten kendini alamıyor. Kapalı olduğu için mukaddes emanetleri ziyaret edemedik. Topkapı Sarayı'na gidiyor da mukaddes emanetlerden bahsetmiyor tarzında düşünenlerin meraklarını gidermek için bu açıklamayı yapıyorum. Topkapı Sarayı'nda, şimdiki adıyla Topkapı Müzesinde o tarihî ihtişamı ve zenginliği, ecdadın költür ve medeniyete katkılarını canlı örnekleriyle maalesef göremedik.

İstanbul'un görülmesi gereken yerlerinden birisi de, Boğazın Anadolu yakasındaki Karadeniz'e komşu Yüşa tepesi. İsmi üzerinde taşıdığı Yüşa peygamberin kabrinden alan bu tepe, Boğazın hârika güzelliğinin seyir yeri. Şehrin merkezine uzak olduğu ve askeri bölge içerisinde bulunduğu için ancak

özel arabalarla gelinebilen bu tepe, Eyub Sultandan sonra en çok ziyaretçisi olan mübârek bir yer ve muhteşem bir manzara. Bu yükseklikte Karadenizle birlikte boğazı seyretmek insana ayrı bir haz veriyor. Yûşa Aleyhisselâmın kabrinin veya makamının bulunduğu bu yeşil tepe, uzunca bir tünele de sahip olan güzel bir yol ile Fâtih köprüsünden geçen çevre yoluna bağlanmış. Bu sebeple gelip gitmek epeyce kolaylaşmış. Yûşa tepesi ziyarete açıldığı ilk yıllarda daha nezih ve ziyarete gelen kimseler de daha saygılı, davranışlarına, kılık kıyafetlerine daha dikkatli idiler. Şimdi sıradan bir turistik mahal haline getirilmiş olmasına üzülmeyim desem yalan olur. Her nedense ziyaretçiler, ziyaret ettikleri yeri hemen kendilerine benzetiveriyorlar. Ziyaretçiler kendilerine benzetiyorlar ama, bu benzetmeye mâni olan veya ziyaretçilere rehberlik yapan da hiç çıkmıyor. Beykoz Müftülüğünün açtığı kitabevi de hem güzel olmamış ve hem de oraya uygun düşmemiş.

İstanbul'da bulunduğumuz günlerin ilk Cuma namazını Peygamberimizin ashabından Ebu Eyyub'el-Ensari Hazretlerinin türbesinin de bulunduğu Eyub Sultan Câmii'nde kıldık. Görülen o ki her Cuma aynı kalabalık, aynı ilgi ve aynı heyecan. İstanbul'un en uzak köşelerinden Eyub Sultan Câmii'nde Cuma namazı kılmaya güzel duygu ve düşüncelerle, aşk ve şevkle koşup gelen insanlar. Her Cuma orada olmadığına göre kalabalığın devamlı olduğunu nereden biliyorsun diye sorarsanız cevabım: Yalnız bilmiyorum, aynı zamanda yaşadım da. Allah nasip etti ben bu câmide haddim olmayarak iki seneye yakın aralıksız Cuma vaazı yapma cesaretini gösterdim. O sebeple her şeyi biliyorum, hayırla yâd ediyor ve şükranla hatırlıyorum.

Yerli yabancı yüz binlerin birada toplanmasına vesile olan Hz. Halid Ebu Eyyub'el-Ensari, Hicrette Peygamber Efendimizi Medine-i Münevvere'de kısa bir süre misafir eden ev sahibi ve sonra sancaktarı. İstanbul'u fethetmek niyetiyle yola çıkan İslâm ordularıyla surların önüne kadar gelip orada şehit olan zat. Kabrinin tespiti ve üzerine türbe yaptırılması olayı, uzun hikâyeye. Dediğim gibi Eyub Sultan Câmii'nde çok Cuma namazı kıldım, hem de görev yaparak. Her defasında bu mübârek yere sanki ilk defa geliyormuşum gibi heyecan ve sevinç duyardım. Yine aynı şekilde heyecanlandım, dua eden, göz yaşı döken mü'minlerin, kuş sesleriyle, kubbe ve minârelerle bütünleşerek Hazretin huzurunda meydana getirdikleri manevi havayı aynı solukla teneffüs ettim ve muhteşem manzarayı aynı zevkle seyrettim.

Eyub Sultan Câmii'nin çevresinde de değişik zamanlarda düzenlemeler yapılmış. Keşke bu tarihî dokuya hiç dokunulmasaydı ve eski orijinal haliyle kalsaydı. Bu mübârek yerlerde yapılan daha çok turistlere yönelik düzenlemeler bu tarihî yerlerin özelliğinden, güzelliğinden ve rûhaniyetinden her defasında bir parça koparıp götürüyor. Vaktiyle tarihî eserlerin çevresinde geniş alanlar bırakılmamış veya bırakılmış da sonradan işgale uğramış. Evler, iş yerleri tarihî eserlerin bahçelerine, tarihî mezarlıkların içlerine kadar girmiş. Burada size farklı bir şey söyleyeceğim: Eyup Suytan Câmii'nin çevresinde tarihî eserlerden başka bir binâ kalmamalı. O zaman o meydan kubbeler ve minareler bahçesi gibi olur. İnanın Eyup Sultandaki tarihî eserler, Edirne Kapı surları dibinde yatmakta olan sahabe kabirlerine kadar uzanır. Câmii'nin bahçesinde kapısının üzerinde Eyup Müftülüğü yazan bir oda gördüm. Demek ki duru-

ma vaziyet etmek ve gidişatı disiplin altına almak için müftülük oraya sanki bir şube açmış. Açmış ama değişen bir şey olmamış. Aynı zevksizlik ve uyumsuzluk artarak devam ediyor.

Dolmabahçe Sarayı da ziyaret programımızda vardı. Sarayın pazartesi ve perşembe günleri kapalı olduğunu muhteşem portalinin önüne vardığımız zaman öğrendik. Bu iki günde neye kapalı olduğunu da öğrenemedik. Yalnız bizim gibi gelip de kapalıymış deyip dönenleri görüyorduk. Topkapı Sarayını gezdirdiğim kızım ve torunuma Dolmabahçe Sarayı'nı gezdiremediğim için üzgündüm. Başka zaman gezmek için de vaktimiz yoktu. Saray kapalı ise Dolmabahçe Câmii acık dedik ve o tarafa doğru yöneldik. Muhteşem kubbesini seyrederek ve gözümüzün ucuyla kible pencerelerinden denizi görerek öğle namazını kıldık.

Osmanlılar, yalnızca savaşçı olmayıp aynı zamanda zevk ve hüner sahibi, sanatkâr ruhlu insanlardı. Gönül dünyaları zengin ve ufukları açıldı. Onun için sarayları İstanbul'un en güzel ve tabiatın en zevkli yerlerinde inşa etmişler. Saray kapalı ise sarayın yakınındaki güzel çayhane açık idi. Orada denizi seyrederek çayı yudumlamak büyük bir zevkti. Bu güzelliğe ilâveten çayımızı içeren Dolmabahçe Camii İmamı Necati Dönmez ve Kılıç Ali Paşa Camii İmamı, aynı zamanda neyzen Halil Neciboğlu ile sohbet ettik. Oradan Sarıyere doğru yola çıktık.

İstanbul boğazının Rumeli yakasından sahilde balık tutan ve mısır satan insanları seyrederek Sarıyere kadar gittik. Gerçi Allah-ü Teâlâ memleketimizin her köşesine seyrine doyum olmayan güzellikler vermiş. Bu topraklar üzerinde dolaşp duran insanlar, bu şükürde ve inançta olsalar da bu güzelliklere zâlimce kıymasalar. Marmarayı Karadeniz'e bağlayan boğazın eşi ve benzeri olmayan sularında, bakmaktan usanılmayan bin değer var. Buralarda yaşayanların bu güzelliği seyretmenin zekâtı olarak Allah'a çok şükretmeleri, yalnız boğazı değil aziz vatanın her köşesini aynı şekilde görmeleri, kucaklamaları ve düşünmeleri gerekir.

Fâtih Köprüsünün Anadolu çıkışında; "Asya kıtasına hoş geldiniz.", Trakya çıkışında; "Avrupa kıtasına hoş geldiniz." yazıyor. Aslında ne kadar heyecan verici, dünyanın çok az yerinde görülen enteresan tesadüflerden birisi değil mi?

Boğazda yeni düzenlemelerle trafik bir hayli rahatlamış. Sarıyer'de börek yiyerek ve Emirgân'da tarihî çınarlar altında çay içerek yarım günlük boğaz turumuzu zevkle tamamlamış olduk.

•Devam edecek

OSMANLI ŞEHİRLERİNİN SAVUNMA SİSTEMİ: KONYA ÖRNEĞİ

Arapça'da, bir dağ veya ufak bir tepe üzerinde inşa edilmiş müstahkem bina manasına gelen kale¹, aslında askerî mimari çerçevesinde ele alınır. Türk şehirlerinin savunmasında çok önemli bir yere sahip olan kaleler, genellikle yol kavşağı, ana yol, geçit yeri, dağlar arasında boğaz, denize uzanan burun, kıyıda az uzaktaki adacıklar, köprübaşları gibi stratejik yerlerde inşa edilmiş ve arazinin tabii özelliklerinden de yararlanılmıştır. Yer seçilirken ayrıca kolay ve az sayıda kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde içerdekilerin dışarı çıkabilmesi, uzun süreli kuşatmalarda su ihtiyacını sağlayacak imkânlarla sahip olması, kuşatmalara uzun süre dayanabilmesi, imkân nispetinde bir veya birkaç tarafında doğal engeller bulunması gibi şartlar göz önünde tutulmuştur. Bir veya iki kat halinde inşa edilen kalelerin, en fazla tehlikeye maruz kalan kısımlarında ayrıca duvarların dışına hendekler de oyulmuştur².

Ortaçağ şehirleri, orada oturanların yaşamaları için gerekli yiyecekleri sınırları içinde üretmedikleri bir iskân yeridir. Şehirde gıda ile ilgili bir üretim yapmamak esas olmakla beraber; mutlaka korunmuş olması şartı aranır³. Bu ise ancak sağlam bir kale ile mümkündür.

1- İç Kale

Anadolu Eski Yunan ve Roma dönemlerinde şehirleri ve nüfus yoğunluğu ile dikkat çeken bir bölgedir. Ancak Bizans zamanında durum değişmiştir. VI. yüzyıldan VII. yüzyıl başlarına kadar İran'la, VIII.-IX. yüzyıllar arasında önce Araplar, daha sonra Türklerle vuku bulan aralıksız savaşlar sonucu Anadolu kasaba ve köyleri boşalmış; harabe haline gelmiştir. Buna rağmen şehirler bütünüyle ortadan kalkmamış, çevresi kale ile çevrili eski Roma kentleri şehir özelliğini devam ettirmiştir. Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde sur içine sıkışıp kalmış Bizans kentlerine Türkmenlerin bir kısmını yerleştirmişlerdir. Doğudan gelen göçlerle bu kentlerin nüfusu kısa sürede artmış ve iskân sahası sur dışına taşmıştır. Bu yeni yerleşim alanının güvenliği için Türkler tarafından yeni bir sur daha inşa edilmiş; dolayısıyla şehrin ortasında kalan Roma-Bizans yapısı kaleler, iç kale durumuna gelmiştir⁴.

Uğur TANYELİ'nin tespitlerine dayanarak, Türklerin Anadolu'daki kentsel gelişimlerinin uç ve iç kesimler olmak üzere iki yönde cereyan ettiği söylenebilir. İç bölgelerde açık ve kapalı kent modelleri görülmektedir. Kapalı kent modelinin temel özelliği, yerleşme alanının büyük kesiminin surla çevrelenmiş oluşudur. Sur dışında da bazı yerleşim alanları vardır lakin kentin bütününe göre küçük boyuttadır. Tabakhaneler, hankâhlar ve kent meydanı sur dışına konumlanan öğelerdir. Kimi zaman sur dışındaki bazı parçaların gayrimüslimlerce iskân edildiği düşünülmektedir, ancak bütün kapalı kentler için bu durum geçerli değildir⁵. Bazı küçük mezarlıklar sur içinde yer almaktadır. Fakat asıl önemli ve geniş mezarlıkların daima sur dışına atıldığı görülmektedir. Ticaret alanı büyük ölçüde sur içinde ve özellikle kapılardan birine yakın olarak konumlanmıştır. İlginç olan şu ki; surla çevrili alanda boş kısımlar bulunsa bile, çarşının bir parçası sur dışına taşabilmiştir. Bu taşmanın, kervan ticaretinin ve göçebelilerle yapılan alışverişin etkisiyle gerçekleştiği düşünülebilir⁶.

(1) M.STRECK, "Kale", *İslâm Ansiklopedisi*, VI., İstanbul 1955, s. 124-125.

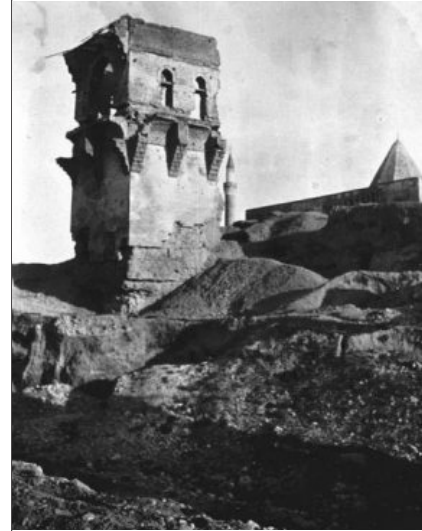
(2) Semavi EYİCE, "Kale", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV., İstanbul 2001, s. 234-235.

(3) Tuncer BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 19.

(4) Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya Kalesi'nin Ahmedek Bölümüne Dair", *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı - Makaleler - I*, Konya 2004, s. 13.

(5) Uğur TANYELİ, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. YY)*, (Basılmış Doktora Tezi), İstanbul 1987, s. 41.

(6) TANYELİ, *aynı eser*, s. 42.

2- Ahmedek

Kapalı kentler iç ve dış kaleye sahiptir. Bazen iki iç kalenin bulunması da olanaklıdır. Ancak farklı özelliklere sahip bu kalelerin ikisine de “iç kale” demek yanlış olacaktır. Kentsel alanın ortasında konumlanmış bağımsız bir tahkimat biçiminde olanlar iç kale olarak nitelenebilir. Asıl yani dış surla eklenmiş olanlar ise “ahmedek” diye adlandırılabilir⁷.

Ahmedek kelimesinin Çağatay lehçesindeki “Açmedek” sözcüğünden gelmesi muhtemeldir. Ahmedek adı verilen hisarın Anadolu’da bazı kentleri çeviren Bizans surununun dışına kurulduğuna bakılırsa bu kelimenin “müstahkem bir beldenin içindeki hisar” anlamına gelen açmedekten bozma olduğu söylenebilir. Yusuf KÜÇÜKDAĞ belgelere dayanarak, Anadolu Türkleri’nin, Hz. Peygamber’in ikinci adı olan Ahmed’den türemiş bir kelime gibi kabul ederek bu sultan yapısına kutsiyet kazandırmak istediklerini belirtmektedir. Nitekim bazı Selçuklu kaynaklarında ahmedek yerine “Ahmed” denmesi ile Osmanlı döneminde ahmedek kalesinin “Padişah Kal’ası” kabul edilmesi ve bu nedenle buraya at üzerinde girilmesinin yasak olması buna işaret etmektedir⁸.

Ahmedek kalesi, Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya taşıdıkları bir savunma tesisi olup bazı kentlerde Roma ve Bizans dönemlerinden kalan kaleleri ayırır, Türk döneminde, dış surdan önce inşa edilen, dış surla yapılmış bu surların içinde kalan hisardır. Topun surların yıkılmasında kullanılmaya başlandığı XV. yüzyılın ortalarından sonra önemini kaybeden iç kale ile dış surların yerini almış, bulunduğu kentin garnizonu haline gelmiştir⁹.

Pek çok araştırmacı ahmedekle iç kaleyi farklı fiziksel yapılar olarak ele almamışlardır. EYİCE’ye göre, kale düşman eline geçtiğinde son savunmayı yapabilmek için yüksek ve kapalı bir kısma sığınılırdı ki; bu kısma önceleri ahmedek sonraları iç kale denmiştir¹⁰. KONYALI da iç kaleyi ahmedekten farklı görmemiş; vakfiyelerde, il yazıcı defterlerinde, tarih kitaplarında ve arşiv vesikalarında iç kaleye ahmedek denildiğini ve bu kelimenin de Moğolca olabileceğini ileri sürmüştür¹¹. ÖNDER ise; İran’da Şehristan, Arap ülkelerinde ise Bâtını’l-medine olarak adlandırılan iç kalelere Anadolu’da ahmedek dendiğini ve çoğu zaman şehrin selâtin camilerinin, saray ve köşklarinin, cephanelik, su deposu ve ambarların bu kısımda bulunduğunu söylemiştir¹². BAYKARA’nın tespiti ise daha ilginçtir. “Ahmedek adı, Ahmed isminden doğmuş benzemektedir. Konya ile ilgili Ahmed’ler arasında en ünlüsü, bu yörede yaşadığı bilinen Ahmed Fakih’dir; 618’de ölen bu zatın, Ahmedek civarında yaşadığı bilinmektedir...”¹³ demektedir. Çeşitli belgelerden de anlaşılmaktadır ki ahmedek Konya’ya özgü bir tabir değildir, dolayısıyla BAYKARA’nın izahı da çok yeterli görünmemektedir.

Alaiye, Konya, Kayseri ve Sivas ahmedekleri dikkate alınırsa görülmektedir ki, ahmedek dış surla içeriden bitişik olarak konumlanmaktadır. Bu yer seçimi nedeniyle ahmedek’in tam bir iç kale olmadığı söylenebilir. Ne Sivas’ın ne de Konya’nın iç kalenin çağlarında ahmedek olarak nitelendirildiğine dair bir bilgi vardır. Dolayısıyla ikisini eşanlamli olarak nitelemek zorlaşmaktadır¹⁴.

Ahmedek, iskân alanını çeviren bir iç kale değildir. Daha önce de ifade edildiği üzere; iç kale, Türk döneminde yeni surun inşa edilmesinden sonra kentin ortasında kalan ve iskân sahasının bir kısmını içine alan eski kaledir. Ahmedek ise kalenin asıl suruna eklenmiş olan bölümdür. İç kalenin iskân sahasını korumaya yönelik işlevine karşın ahmedek, tümüyle askerî nitelikte bir yapı durumundadır. Bu nedenle kalenin sur ve diğer kulelerine göre daha yüksek ve sağlam bir yapı olmalıdır¹⁵.

İç kalelerin işlevi sadece askerî değildir. Sarayı ve bazı yerleşim alanlarını içerebi-

(7) TANYELİ, aynı yer.

(8) KÜÇÜKDAĞ, aynı makale, s. 14.

(9) KÜÇÜKDAĞ, aynı makale, s. 21.

(10) EYİCE, aynı madde, s. 235.

(11) İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Ankara 1997, s. 129-130.

(12) Mehmet ÖNDER, *Mevlâna Şehri Konya*, Konya 1962, s. 45.

(13) BAYKARA, aynı eser, s. 38.

(14) TANYELİ, aynı eser, s. 152

(15) TANYELİ, aynı eser, s. 42; KÜÇÜKDAĞ, aynı makale, s. 15.

lir. Osmanlılar, şehirlerde kökenleri eskiye giden kaleler varsa kendi zamanlarında tahkim etmişler veya bu tarz yapılar harap olmuşsa yeniden inşa ederek çeşitli hizmetlerin aksamasını önlemişlerdir¹⁶. Ahmedeğin ise askerî işlevleri dışında başka görevler yüklediği konusunda kesin veri bulunmamaktadır. Ahmedek kentin savunmasında bir tür garnizon merkezi veya kışla görevi yapmaktadır. Kale komutanlığı yapmakta olan kütüvalin¹⁷ görev yeri de burası olmalıdır.

İç kale geniş alan kaplarken ahmedek ona göre oldukça küçüktür. Ayrıca iç kale bağımsız olarak varolabildiği halde, ahmedek mutlaka kentin dış suruna bitişiktir. İç kale, surları sayesinde kesin bir sınırı bulunan fiziksel bir birimdir¹⁸. Sonuç olarak, iç kale ile ahmedek birbirinden farklı savunma yapılarıdır.

3- Konya'nın Ahmedek Kalesi

Konya Ahmedek kalesi, Alaeddin Tepesi'ni çevreleyen iç kale değildir. I. Alaeddin Keykubat tarafından 1221'de inşa edilen yeni surun batısında, sura içten bitişik, daha sonra hapishane olarak kullanıldığı için Zindan Kale adını alan hisardır¹⁹.

XIII. yüzyıl başlarında Konya iç kalesi tamamen iskân sahası haline gelince, savunmasız kalan kentin güvenliği için dış kısmına, iç kaleyi kontrol edecek yükseklikte Ahmedek kalesi, henüz dış sur yapılmadan önce, I. İzzeddin Keykavus tarafından 1213'te bina ettirilmiştir²⁰.

Konya Ahmedeği'nin bölümleri KÜÇÜKDAĞ'ın tespitleri ile daha net şekilde ortaya konmuştur. Konya Ahmedek kalesinin zemini silah ve güherçile deposu, birinci katı görevlilerin ve kıymetli eşyaların saklandığı odalar, ikinci kat ise hapishane, üstü kulelerin bulunduğu teras olmak üzere en az iki katlı olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Konya'da mîrî hazine ile kıymetli eşyanın saklandığı kale, muhtemelen, müstahkem bir konuma sahip Ahmedek kalesidir. Fatih ve II. Bayezit döneminde yapılan Konya vakıf tahrirlerinde ahmedekte darphane olarak kullanılan bir yer de vardır. Çevresinde hendek bulunmakta, Ahmedek kalesine ahşap bir köprü ile geçilmektedir²¹. Bütün bunlardan da anlaşılmaktadır ki şehrin en önemli savunma yapısı, Ahmedek'tir.

4- Konya Dış Kalesi Hakkında Genel Bilgiler

Konya Bizans döneminde, Alaeddin Tepesi'ni çeviren surun içerisinde birkaç mahalleden oluşan küçük bir kasaba görünümündedir. Türklerin yerleşiminden ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi olmasından sonra iş yerleri ve yerleşim alanları Bizans surlarının dışına taşmış; eski kale şehrin ortasında iç kale olarak kalmıştır²². I. Alaeddin Keykubat (1220-1237) tahta geçtiği sıralarda Konya, iç kale haricinde şehri çeviren dış kaleden mahrumdur ve savunmada güçlükler çekmektedir. İbni Bibi, eserinde bu durumu tasvir etmiştir. Sultan, memleket ve saray erkânı ile birlikte Konya bahçelerini dolaşmaya çıkmıştır. Şehre doğru bakınca görmüştür ki; insan dolu, eni boyu bir günlük yol alan bu şehrin etrafı meyve ağaçları ile bezenmiştir. Lakin sur ve kale tezyinatından mahrumdur. Tedbirli davranmak gerektiğini düşünüp sur yapılmasına karar vermiş, fikrini devlet adamlarıyla da paylaşmış, hatta kalenin burç ve bedenlerini, birkaçı hazineden olmak üzere, kalanlarını devlet büyüklerine malî güçleri nispetinde pay etmiş ve taraflarından yapılmasını emretmiştir²³.

I. Alaeddin Keykubat dış ve iç tehlikeleri dikkate alarak dış surun lüzumunu hissetmiştir. Doğuda beliren Moğol tehlikesi üzerine, Anadolu Selçuklu devleti başta Konya olmak üzere askerî yönden önemli şehirleri muhkem kalelerle donatma yoluna gitmiştir. Ayrıca iç faktörler ve sel tehdidi de Konya dış kalesinin yapılmasında

(16) Özer ERGENÇ, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 39.

(17) Anadolu kaleleri Selçuklular devrinde kütüval denilen muhafız kumandanlarla idare edilmiştir. Saraydan tayin edilen kütüvaller, kalenin denetim ve savunmasında muhafızlara, ambar ve cephaneliğe nezaret eder, kale halkının refah huzurunu sağlardı. Osmanlı devrinde ise taşra kaleleri dizdar adı verilen kumandanlar tarafından idare edilmiştir ki, bu vazifenin kütüvallikle hemen hemen hiç farkı yoktur. Yeniçeri ocağındaki orta kumandanlarından yasabaşlar, gözden düşüklerinde kale dizdarlığına tayin edilirler ve gittikleri yerde üç yıl vazife görürlerdi. Bunlar maaşlarından başka nafaka akçesi de alırlardı. Bk. ÖNDER, *aynı eser*, s. 52-53.

(18) TANYELLİ, *aynı eser*, s. 153, 161.

(19) KÜÇÜKDAĞ, *aynı makale*, s. 17.

(20) KÜÇÜKDAĞ, *aynı makale*, s. 18.

(21) KÜÇÜKDAĞ, *aynı makale*, s. 19.

(22) KÜÇÜKDAĞ, *aynı makale*, s. 14.

(23) İbni Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (Çev. M. Nuri GENCOSMAN), Ankara 1941, s. 100.

etkili olmuştur. Şöyle ki, Alâeddin tahta geçtiğinde, etrafında aşırı derecede servet yapmış ve adeta devlete hükmetmeye başlamış zengin devlet adamları ile karşılaşmıştır. Bunları kontrol altına almak amacıyla, emirleri masraflı bir kale imarı işinde vazifeli kılmak hatta aralarında rekabet yaratarak servetlerini bu uğurda harcattırmak akıllıca bir yol olmuştur. Konya dış kalesinin yapılmasında bir diğer etken de daha önce belirtildiği üzere, sel tehlikesidir. Şehir, kuzeybatısını çeviren dağların eteğinde kurulmuştur. Bol miktarda kar tutan bu dağlardan inen sel suları zaman zaman Konya'yı ciddi şekilde tehdit ve tahrip etmiştir. Şehri kalın bir surla çevirip etrafına derin hendekler açmak ve böylece dağlardan inen suyu, sur ve hendekler vasıtasıyla düzlüğe aktarmak mümkündür ki; Konya dış kalesi hem müdafaa amaçlı, hem de sel tehdidine karşı 1221'de yapılmıştır denilebilir²⁴.

Kalenin dört kapısı ile birkaç burcu hazineden, diğerleri de emirler tarafından yapılmıştır ki toplamda 140 civarında burcu olduğu belirtilmektedir. Kesme taşlardan yapılmış ve iç kısmı molozlarla doldurulmuş olan Konya dış kalesinin 12 kapısı vardır. Grek, Roma ve Bizans devirlerinden arta kalan inşaat malzemeleri ve kitabeler de burç, beden ve kapılarda kullanılmıştır. Evliya Çelebi'nin on bin adım dediği surun çevresi²⁵, 5-6 km yi bulmaktaydı. Duvarlarının yüksekliği 18 m idi ve her 40 metrede bir kule vardı. Surun etrafını çevreleyen hendeğin kapılara gelen kısımlarında asma köprüler bulunuyordu. Osmanlılar devrinde, her yönde bir kapı olmak üzere dördünün açık bırakılıp diğerlerinin kapatılmış olduğu kaydedilmektedir²⁶. Muhtemelen güvenlik açısından diğer kapılar kapatılmış olmalıdır.

SONUÇ

Ortaçağda bir yerleşim alanına şehir olma özelliği kazandıran, surlardır. Yani korunmuş, emin bir yer olması gerekir. Şayet kaleden mahrumsa, alan bakımından ne kadar genişlese de büyük bir köy ya da kasaba olmaktan öteye gidemeyecektir.

Eski Yunan ve Roma döneminden kalma Anadolu şehirlerini devralan Türkler, nüfus artıp eski dönem surlarının dışına taşınca yeni bir dış sur inşası yoluna gitmişlerdir. Başta güvenlik kaygısı ile oluşturulan bu fiziksel birimler, kentnin tarihsel gelişimde önemlidir. Stratejik açıdan önem taşıyan pek çok şehirde, iç kaleyi kuşatan bu dış surlara eklenmiş olarak ikinci bir kale daha görülür ki; ahmedek denilen, etrafına göre yüksekçe olan bu sağlam tahkimatlar adeta bir garnizon görevindedir. XV. yüzyılın ortalarından itibaren topun surların yıkımında kullanılmaya başlanması, iç ve dış kalenin önemini azaltmış, ahmedekler ise pek çok güvenlik işlevini gerçekleştirerek varlığını devam ettirmiştir. Konya şehri, Osmanlı şehirlerinin savunma sistemi-ne bu anlamda güzel bir örnektir.

KAYNAKÇA

- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.
- ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III., (Hzl. Seyit Ali KAHRAMAN – Yücel DAĞLI), İstanbul 2006.
- EYİCE, Semavi, “Kale”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV., İstanbul 2001, s. 234-242.
- İbni Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (Çev. M. Nuri GENCOSMAN), Ankara 1941.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Ankara 1997.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya Kalesi'nin Ahmedek Bölümüne Dair”, *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı - Makaleler – I*, Konya 2004, s. 13–21.
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Konya 1962.
- STRECK, M., “Kale”, *İslâm Ansiklopedisi*, VI., İstanbul 1955, s. 124-125.
- TANYELİ, Uğur, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. YY)*, (Basılmış Doktora Tezi), İstanbul 1987.

(24) ÖNDER, *aynı eser*, s. 46-48; BAYKARA, *aynı eser*, s. 36-37.

(25) Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III., (Hzl. Seyit Ali KAHRAMAN – Yücel DAĞLI), İstanbul 2006, s. 20.

(26) ÖNDER, *aynı eser*, s. 50–52.

KONYA İNANÇ TURİZMİNDE ANTİK ÇAĞ EFSANELERİNİN YERİ

Geçmişten günümüze Konya tarihi ve folkloru üzerinde araştırma yapan zevat, Konya ile ilgili efsaneleri de ihmal etmemişlerdir. Bu şahsiyetlerden iki önemli Konya sevdalısı, rahmetli Mehmet Önder ve Selçuk Es bu konuda birer çalışma yaparak bulabildikleri Konya efsanelerini derlemişler ve yayınlamışlardır. Daha sonraları Selçuk Üniversitesi'nden Seyit Emiroğlu 1993 yılında yaptığı bir yüksek lisans tezinde Konya efsanelerini konu edinmiştir. Ayrıca önemle belirtmek gerekirse, Türk Dili ve Edebiyatı konusunda tam bir duayen olan Saim Sakaoğlu hocamızın da Konya efsaneleri üzerindeki çalışmaları sanıyorum bütün hızıyla devam etmektedir.

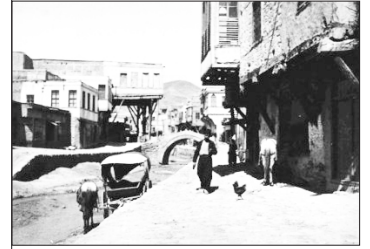
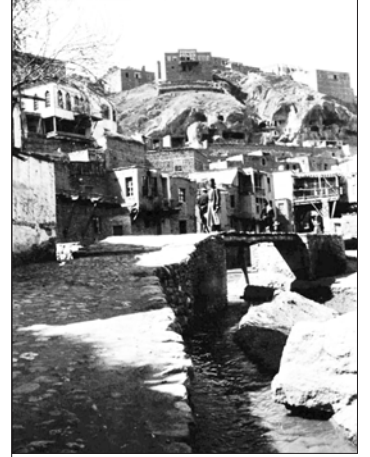
Biz de, elimizden geldiği kadar, konuya bir sanat tarihçi ve arkeolog gözü ile bakarak, kıyıda köşede kalmış efsanevi özellikler saklayan bazı ilginç söylentileri yaptığımız araştırmalar sonucunda yayımlamaya çalıştık. Bunlardan bazıları şöyledir; Alâaddin Tepesi üzerindeki Eflatun Kabri, Konya'nın su ile ilgili efsaneleri, Bir Eflatun Efsanesi, Sille'nin Efsanelere Konu Olmuş Eflatun Manastırı, eski zamanlarda oluşan Konya iç denizi ve hakkında anlatılan efsaneler, Konya'da Aya Thekla Efsanesi.

Yukarıda isimleri zikrettiğimiz çalışmalardan Aya Thekla Efsanesi¹ Konya'nın Antik Çağ'daki şehir tarihinin karanlıkta kalmış bazı sayfalarını aydınlatmaktadır. Bu efsane ile Konya'nın Roma dönemindeki insanların duygu ve davranışlarını ile şehir dokusu üzerinde önemli bilgilere sahip olmaktadır. Ayrıca bu dönem insanlarında Yahudilik ve Hıristiyanlık arası ilişkinin bütün acımasızlığına şahit olmaktadır.

Eski Dünya üzerinde, Anadolu'dan Suriye topraklarına, oradan Roma'ya kadar olan geniş bir saha içinde Aya Thekla Efsanesi'nin çok çeşitli versiyonlarına rastlanılmıştır. Biz de yerel Konya gazeteleri üzerinde yaptığımız bir araştırmada, Thekla Efsanesi'nin biraz daha değişik bir versiyonuna rastladık. Şimdi anlatacağımız bu efsane Sille'de geçmektedir. Rahmetli Araştırmacı-Yazar Mahmut Sural'ın Yeni Konya Gazetesi'nde, 15 Nisan 1975 günü başlayıp, 3 sayı süren *"Şu Sille'den Dün Gece Geçtim, Sille'de Bir Gün"* adlı dizi röportajının ikincisinde, adı geçen efsane muhtemelen ilk defa derlenerek yayımlanmıştır. Efsane şöyledir: Havarilerden Paulus Miladın 47. yılında Konya'ya da uğrayıp, Hıristiyanlık dinini ilan eder. Bu sıralarda 18 yaşında bir bakire Hıristiyanlığı kabul eder. Fakat baskılara maruz kalır. 90 yıl yaşadığı halde baskılardan kurtulmak şöyle dursun, Antik Çağ'daki Konyalılar bu bakirenin *"Taife-i Cin"* den olduğu kanısına varır ve kendisini kovalarlar. Bakire kaçıp Sille'nin ay şeklindeki bir dağına kadar ulaşır ve orada Tanrı'ya iltica eder ve kendisini koruması niyazında bulunur. Bu yalvarma sonunda dağ yarılır, bakire içine girer, yarık tekrar kapanır. Fakat bakirenin eteği dışarıda kalır ve bu etek miladın 200. yılına kadar dışarıda kalır ve sonra kaybolur.

Bu efsanenin menşei şöyledir; Havarilerden Paulus'un işlerini anlatan ve zamanımıza kadar üç parça halinde gelebilen yazılardan birinci ve en önemlisi Paulus ve Thekla hikâyesi olarak tanınır. Çeşitli devirlerde çok değişik dillerde muhtelif versiyonları yazılmış bu hikaye çok eski zamanlardan beri Hıristiyan yazarları tarafından biliniyordu. Hatta o kadar ki, çok değerli olduğu kabul edilen bu yazı, Hıristiyanlığın resmi kitabına alınan yazıların dışında kalmakla beraber, onları takip eden en değerli eser olarak görülür. Efsanenin konusu kısaca şöyledir; Havari Paulus Konya'ya Hıristiyan dinini yaymaya geldiğinde, Aya Thekla adında bir genç kız Paulus'un söylemlerinden etkilenir ve Hıristiyanlığa girer. Bütün zorlamalara karşı girdiği yeni dini terk etmez ve hatta bu sebepten dolayı yakılmayı bile göze alır. Yakılma badiresinden Allah'ın inayetiyle-Meram Deresi'nin getirdiği sel taşkınyla kurtulur. Ve böylece Aya Thekla Hıristiyan Dünyası'nda aziz mer-tebesine ulaşır.

Konuyu buraya kadar getirmişken Konya'nın hem ilk Hıristiyanlar, hem de Hıristiyanlığın oluşumu için ne kadar önemli olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü

(1) Daha fazla bilgi için bakınız: M. Sabri DOĞAN, Konya'da Thekla Efsanesi, Yeni İpek Yolu, Konya Ticaret Odası Dergisi, Yıl:17, Sayı:201, Kasım-2004, Sayfa:50-51.

Hıristiyanların kutsal Kitabı olan İncil'in Bap: 13.-14.-15.-16. kısımlarında Konya bölgesindeki pagan halkın ve Yahudilerin Hıristiyan dinine davet edildiği açıkça anlatılır. Bu da Erken Hıristiyanlık döneminde, Hıristiyanlığın kuruluş sürecini izleyebilmek açısından Konya'nın ne kadar önemli bir tanık olduğu hakkında bize bilgi verir. Bu konunun da Konya turizmi açısından çok büyük önemi vardır. Çünkü Konya turizmi sadece son zamanlarda çok moda bir söylem olan **"inanç turizmi"** kavramı akla gelmektedir. Elbetteki inanç turizminin Konya'daki bel kemiği **"Mevlâna ve Mevleviliktir"**. Yalnız bunun yanında Konya'nın gelişme davasında lehimize kullanabileceğimiz, Çatal Höyük gibi argümanların da bulunduğunu ve bu gibi örneklerden yeterince yararlanmadığımızı önemle belirtmek isteriz.

Erken Hıristiyanlık zamanında Konya konusu bu argümanların başında gelir. Buna binaen İncil'in Resullerinin İşleri bölümünde Konya'ya ait bir çok bilgi vardır ve pek çok önemli olay efsanevi bir şekilde Konya'da geçmektedir. Kısaca Resullerinin İşleri bölümünde, Konya Bölgesi'ndeki Yahudilerin ve Pagan dininden olanların Hıristiyan dinine davet edildiği anlatılır. Hatta Yukarıdaki anlattığımız Thekla Efsanesi de bu davet zamanında gerçekleşmiştir. Ayrıca İncil'de adları geçen Lистра ve Derbe yerleşim yerleri Konya'dadır. Her iki yerde bugün Hıristiyanlarca mukaddes yerlerden sayılır. Çünkü Hz. İsa'nın havarilerinden Paulus ve Barnabas bu iki yere gelmişlerdir. Hatta Lистра'da çok coşkulu karşılanmışlardır. Çünkü o zamanlar Lистра'da Paulus'a Konya'daki gibi muhalefet edecek, bir sinagog ve Yahudi halkı yoktur. Hatta kaynaklara göre Pagan dininde olan Listralılar; Paulus'un gösterdiği iddia edilen bir mucizeden dolayı Yunan Dünyası'na yabancı olan kendi dillerinde **"Tanrılar aramıza indiler"** diye bağırma, Antik Çağ tarihçileri için çok önemli bir tespittir.

Çünkü halkın yerel bir dille konuşması, bize o sıralarda henüz Anadolu'nun iç kısımlarının ve hele hele kırsal kesimin Helenleşmediğini gösterir. Ama az da olsa Helen etkisinde olan Konya'da ise Thekla Efsanesi'nin de işaret ettiği gibi Paulus ve Barnabas sıcak karşılanmamışlar ve hatta şehirden dövülerek kovulmuşlardır. İncil'de Resullerinin İşleri Bab. 14. kısımda bu değindiğimiz efsanevi olaylar şöyle anlatılır;

"... Ve Konya'da vaki oldu ki, Yahudilerin havrasına birlikte girip öyle söylediler ki, hem Yahudilerden hem de Yunanlılardan büyük bir kalabalık iman etti. Ve iman etmeyen Yahudiler milletlerin yüreklilerini kardeşlere karşı kıskırttılar ve bozdular. Şimdi orada uzun zaman geçirip Rab için cesaretle söylüyorlardı. O Rab ki, onların elleri ile alametler ve harikalar yapmak kuvvetini onlara ihsan ederek kendi inayetini belamına şahadet etti. Fakat şehir halkı ikiye bölünüp bazıları Yahudilerle, bazıları ise resullerle oldular". "... Onları rüsva etmek ve taşlamak için milletler ve Yahudiler ile reislerinin hücumu vaki olacağını bilerek Likonya'nın Lистра ve Derbe şehirlerine ve çevresine kaçtılar ve orada İncili ilan etmekte idiler.

ler. Lистра'da ayakları tutuk bir adam oturuyordu. Anadan doğma topal olup, hiç yürümemişti. Bu adam Paulus'u söylerken işitti; o da kendisine göz dikip şifa bulacağına imanı olduğunu görerek yüksek sesle:

"Ayaklarının üzerine dikil", dedi.

O da sıçrayıp yürüdü ve Paulus'un ne yaptığını balk görünce, seslerini yükseltip Likonya dili ile dediler:

"İlahlar insan suretinde yanımıza indiler". Barnabas'a Zeus ve söz sahibi olduğu için Palus'a ermiş dediler. Ve mabedi şehrin önünde bulunan Zeus'un kabini şehir kapısı önünde boğalar, çelenkler getirip halk ile beraber kurban kesmek istiyordu. Fakat resuller, Barnabas ve Paulus bunu işitince esvaplarını yırttılar ve halkın ortasına atılıp bağırarak dediler:

"Efendiler niçin bunları ediyorsunuz? "...Biz Allah'a dönesiniz diye müjde getiriyoruz. O Allah ki, göğü, yeri, denizi ve içlerindeki, her şeyi yaratmıştır. O ki, geçmiş nesillerde bütün milletlerin kendi yollarında yürümelerine izin vermiştir. Bununla beraber, gökten yağmurlar ve semereli mevsimler vererek ve

yüreklerinizi yemek ve sevinçle doldurup iyilik ederek kendisini şahitsiz bırakmamıştır". Ve bu sözleri söyleyerek kendilerine kurban kesmekten halkı güçlkle alkoydular. Fakat Konya'dan bazı Yahudiler gelip halkı kandırarak Paulus'u taşladılar. Ve onu ölmüş sanıp şehirden dışarı sürdüler. Fakat şahitler onun çevresinde durmakta iken kalkıp şehre girdi. Ve Ertesi gün Barnabas ile Derbe'ye çıktı..."

Sonuçta Aya Thekla Efsanesi ve Hz. İsa'nın havarilerinden Paulus'un Konya ve çevresine yaptığı geziler; gerek erken Hıristiyanlık tarihi açısından, gerekse bölgenin Hıristiyanlığa ait bir dini ziyaret merkezi olarak kabul edilmesinden dolayı, Batı

Dünyası için çok önemlidir. Ayrıca bu bölge; Hıristiyanlığın erken oluşma sürecinde içinde Havari Paulus'un, Hz. İsa'nın gerçek öğretilerinden ayrılıp, dine Pagan geleneklerinden alınma unsurları katmasıyla; özüne aykırı yeni bir din oluşturma sürecinde bir çalışma sahası, daha doğrusu bir deneme yanılma alanı olmuştur. Uzun sözün kısası yazımızın başından beri anlattığımız gibi Hıristiyanlığın oluşma sürecinin geçtiği coğrafyalardan birisi, belki de en önemlisi Konya bölgesi olmuştur. Ve günümüzde, o günlerden kalma taşınır veya taşınmaz kültür varlıkları olarak elimizde bir sürü eski eser bulunmaktadır. Lakin biz bunları yeteri kadar **"İnanç Turizmi"** adı altında Konya'nın kalkınmasında kullanabiliyor muyuz?. Böyle bir soruyu kendimize sorduğumuz zaman eminim ki bir çoğumuzun yüzü ekşiyecektir. Ama İnanıyorum ki vakit daha çok geç değildir. Biraz gayret ve ilgiyle, Hıristiyanlığı ilgilendiren efsaneleşmiş tarihi olayların ve mahallerin, akıllı bir şekilde Konya kalkınmasında kendi lehimize kullanabilmemiz için hem alt yapı yatırımlarında kararlılık gösterilmesi, hem de halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi sanıyorum yeterli olacaktır.

